

سوره فجر

9

هدف خلقت

مریم سلیمانی میمند

عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور و امد شهر بابک

چکیده

قرآن کریم این عظیم ترین سند الهی که باطل در آن راه ندارد در آیات متعددی از بالاترین مرتبه ای که امام حسین (ع) در نزد خداوند متعال به آن دست یافت با شیوایی بسیار سخن می گوید. این مقاله به معرفی سوره ای (سوره فجر) می پردازد که شان نزولش به سومین سپهر ولایت و امامت بر می گردد. ابتدا به هدف خلقت اشاره و سپس سیمای امام حسین (ع) که تصویر کشیده می شود و در ادامه به تحقق رسیدن هدف نهایی خلقت و اتم مطلوب خداوند نیز اشاره می گردد.

کلید واژه: سوره فجر، هدف خلقت، امام حسین (ع)

مقدمه

دومین فرزند برومند حضرت علی، در روز سوم ماه شعبان سال چهارم هجرت، در خانه وحی و ولایت چشم به جهان گشود.

چون خبر ولادتش به پیامبر گرامی اسلام (ص) رسید، به خانه حضرت علی (ع) آمد و فاطمه را فرمود تا کودکش را بیاورد. اسما او را در پارچه‌ای سپید پیچید و خدمت رسول اکرم (ص) برد، آن گرامی به گوش راست او اذان و به گوش چپ او اقامه گفت. به روزهای اول یا هفتمین روز ولادت با سعادتش، امین وحی الهی، جبرئیل، فرود آمد و گفت: سلام خداوند بر تو باد ای رسول خدا، این نوزاد را به نام پسر کوچک هارون (شبیر) که به عربی (حسین) خوانده می‌شود نام بگذار. چون علی برای تو بسان هارون برای موسی بن عمران است، جز آن که تو خاتم پیغمبران هستی. و به این ترتیب نام پر عظمت «حسین» از جانب پروردگار، برای دومین فرزند فاطمه (س) انتخاب شد. به روز هفتم ولادتش، فاطمه زهرا که سلام خداوند بر او باد، گوسفندی را برای او کشت، و سر آن حضرت را تراشید و هم وزن موی سر فرزندش به عنوان عقیقه نقره صدقه داد. شش سال از عمرش با پیامبر بزرگوار سپری شد، و آن گاه که رسول خدا (ص) چشم از جهان فروبست و به لقای پروردگار شتافت، مدت سی سال با پدر زیست. پس از شهادت حضرت علی (ع)، به فرموده رسول خدا (ص) و وصیت امیرالمؤمنین، امامت و رهبری شیعیان به حسن بن علی (ع)، فرزند بزرگ امیرالمؤمنین (ع)، منتقل گشت و بر همه مردم واجب و لازم آمد که به فرامین پیشوایشان امام حسن (ع) گوش فرادارند.

امام حسین (ع) که دست پرورده وحی محمدی و ولایت علوی بود، همراه، همکار و همفکر برادرش بود. چون امام حسن (سلام خدا و فرشتگان خدا بر او باد) از دنیا رحلت فرمود، به گفته رسول خدا (ص) و امیرالمؤمنین (ع) و وصیت حسن بن علی (ع) امامت و رهبری شیعیان به امام حسین (ع) منتقل شد و از طرف خدا مأمور رهبری جامعه گردید و تا معاویه زنده بود، چون برادر زیست و علم مخالفت‌های بزرگ نیفراخت. در زمان یزید هم امام قیام حسینی خود را به نمایش گذاشتند. قیامی که آگاهانه و بر اساس احساس وظیفه و با توجه به تمام خطرات بوده است.

امام حسین (ع) نه تنها خود، آگاهانه از شهادت استقبال کرد، بلکه می‌خواست یارانش نیز شهادت را آگاهانه انتخاب کنند، به همین جهت شب عاشورا آنان را آزاد گذاشت که اگر خواستند، بروند، و اعلام کرد که هر کس تا فردا با او بماند، کشته خواهد شد. آنان نیز با توجه به همه اینها ماندند و شهادت را پذیرفتند. امام حسین (ع) و حکایت زیستن و شهادتش و

لحن گفتارش و ابعاد کردارش نه تنها نمونه یک بزرگ مرد تاریخ را برای ما مجسم می سازد، بلکه او با همه وجودش، آینه تمام نمای فضیلتها، بزرگ منشیها، فداکاریها، جان بازیها، خدا خواهیها و خداجوییها می باشد، او به تنهایی می تواند جان را به لاهوت راهبر باشد و سعادت بشریت را ضامن گردد. بودن و رفتنش، معنویت و فضیلتهای انسان را ارجمند نمود.

سوره فجر و هدف خلقت

هر سوره در ارتباط با سایر سوره است و تمام آیات یک سوره در ارتباط با هم هستند. آیات قرآن در ارتباط با هدف خلقت معنادار می شوند.

با دقت در آیات و احادیث معصومین^(ع) به این نتیجه می رسیم که هدف از خلقت جهان هستی و محور آفرینش آسمانها و زمین، انسان است. و هوالذی خلق السموات والارض فی سته ایام وکان عرشه علی الماء لیلوکم یکم أحسن عملا(هود، ۷/۱۱)؛ و اوست کسی که آسمانها و زمین را درشش هنگام آفرید و عرش او بر آب بود تا شمارا بیازماید، که کدام یک نیکوکارترید.

خداوند هدف از خلقت انسان را عبادت معرفی می کند. ^۱ و این مهم جز با معرفت خداوند حاصل نمی شود.

وما خلقت الجن و الانس إلا ليعبدون(ذاریات، ۵۱/۵۶)؛ و جن و انس را نیافریدم جزء برای اینکه مرا پرستند. عبادتی که انسان برای آن خلق شده است.

امام صادق^(ع) در روایتی، مفهوم عبادت را بیان کردند، ایشان، عبادت انسانها را سه گونه معرفی می کنند: ^۲

گروهی که خداوند را به خاطر ترس از عذاب عبادت می کنند و این، عبادت بردگان است و گروهی که خداوند را به خاطر بهشت عبادت می کنند و این، عبادت بازرگانان است و گروهی که خداوند را به خاطر حب و دوستی عبادت می کنند و این، عبادت کریمان است.

پس عالی ترین شکل عبادت، عبادتی است که از سر عشق و محبت باشد: **إنا جعلنا ما علی الارض زینة لها لنبلوهم أیهم أحسن عملا(کهف، ۷/۱۸)**؛ در حقیقت ما آنچه که در زمین است زیوری برای آن قرار دادیم تا آنها را بیازماییم که کدام یک از ایشان نیکوکارترند.

شخصیت قرآنی امام حسین^(ع)

الذی خلق الموت و الحیوة لیبلوکم ایکم أحسن عملا و هو العزیز الغفور (ملک، ۶۷/۲)؛ و همان کسی که مرگ و زندگی را پدید آورد تا شما را بیازماید که کدامین نیکوکارترید و اوست ارجمند آمرزنده .

خداوند با آفرینش جهان و مرگ و زندگی در جستجوی نیکوکارترین بندگان است، آنان که از روی عشق و محبت او را انتخاب کردند .

علامه طباطبایی می فرماید :

چون غرض اصلی پدید آمدن انسان کامل است اما مرحله نقص آن منظور نیست اگر در بین انسانها افرادی باشند که از هر جهت برتری داشته باشند، غایت و غرض اصلی از خلقت آسمانها و زمینها برای اینکه جمله ایکم أحسن عملا می فهماند که مقصود اصلی مشخص کردن کسی است که بهتر از دیگران عمل می کند چه اینکه اگر دیگران اصلا عمل خوب نداشته باشند و یا داشته باشند ولی به پایه آنان نرسند . مشخص کردن کسی که عملش از تمامی افراد بهتر است، غرض و مقصود از خلقت است با این بیان معنای حدیث قدسی که در آن خدای تعالی خطاب به پیامبر (ص) فرمود: لولاک لما خلقت الافلاک: اگر در نظر نبودى من افلاک را نمی آفریدم، روشن می شود برای اینکه آن جناب از تمامی افراد بشر افضل است .^۲

پس هدف خلقت، عبادت و اصل و گوهره عبادت محبت است . آیات قرآن در ارتباط با هدف خلقت یعنی محبت و عشق معنادار هستند . چون خداوند سبحان آن سوره را به این آیه پایان داد که، برگشت و حساب مردم به سوی خداست . این سوره هم شروع شد با تاکید به این معنا که سوگند یاد فرمود که او در مرصاد و کمین گاه است .^۳

سوره فجر و سیمای امام حسین (ع)

محتوای سوره

این سوره در «مکه» نازل شده و دارای ۳۰ آیه است . در بخش اول این سوره به سوگندهای متعددی برخورد می کنیم که در نوع خود بی سابقه است، و این قسمها مقدمه ای است برای تهدید جباران به عذاب الهی .

در بخش دیگری از این سوره اشاره‌ای به بعضی از اقوام طغیانگر پیشین مانند قوم عاد و ثمود و فرعون، و انتقام شدید خداوند از آنان کرده است، تا قدرتهای دیگر حساب خود را برسند.

در سومین بخش این سوره به تناسب بخشهای گذشته اشاره مختصری به امتحان و آزمایش انسان دارد.

در آخرین بخش این سوره به سراغ مسأله معاد و سرنوشت مجرمان و کافران، و همچنین پاداش عظیم مؤمنانی که صاحب نفوس مطمئنه هستند می‌رود.^۴ بسیاری از مفسران شان نزول این سوره را به امام حسین (ع) نسبت داده‌اند. حضرت امام صادق (ع) می‌فرماید: سوره فجر را در هر نماز واجب و مستحب بخوانید که سوره امام حسین (ع) است.

معرفی این سوره به نام امام حسین به آیات پایانی بر می‌گردد. یا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنَّةُ. ارجعی إلی ربک راضیة مَرْضِیَّة. فادخلی فی عبادی. و ادخلی جنتی (فجر، ۸۹ / ۲۷ - ۳۰) در توجیه و تحلیل تطبیق سوره مذکور بر امام (ع) گفته شده است:

ائمه معصومین (ع) از این جهت این سوره را سوره حسین نامیده‌اند که قیام و شهادت آن حضرت در تاریکی طغیان مانند طلوع فجر، منشا حیات و حرکت گردید. خون پاک او و یارانش به زمین ریخت و نفوس مطمئنه آنها با فرمان «ارجعی» و با خشنودی به سوی پروردگار شتافت... تا از این الهام و جوشش، نور حق در میان تاریکی‌ها بدرخشد و راه حیات با عزت باز شود و پایه‌های ظلم و طغیان بی پایه گردد و طغیان را دچار خشم و نفرین کند.^۵

البته در این سوره آیه «و لیالی عشر» است که باز به آن حضرت مرتبط است. حضرت صادق فرمود:

الفجر هو القائم و لیال عشر الاثمة من الحسن الی الحسن و الشفع امیر المؤمنین و فاطمه (ع) و الوتر هو الله وحده لا شریک له؛ مراد از فجر وجود مقدس حضرت قائم (ع) و «لیال عشر» امامان از امام حسن مجتبی (ع) تا امام عسکری (ع) اند. و شفع امیر مؤمنان و حضرت فاطمه (ع) می‌باشد و مراد از وتر خداوند یکتا است.^۶

بنابراین خدا عشق کامل را معرفی می‌کند و به مصداق کامل انسان اشاره و ظهور

معصوم مدنظر خداوند است .

فجر و امام مهدی (عج)

واژه نور و ظلمت ، واژگان آشنایی هستند و هر انسانی بارها این واژگان را شنیده است ، آنچه بدیهی است اینکه این دو واژه متضاد هستند . نور و ظلمت هیچ زمانی همدیگر را تأیید نمی کنند . خداوند متعال با ارسال رسل و نزول کتب آسمانی ، نور را از ظلمت و رشد را از گمراهی تمییز داده و به مردم معرفی نموده است : «قد تبین الرشد من الغی» . نکته دیگر اینکه اگر چه خالق نور و ظلمت خداوند است اما به مقتضای فطرتی که در ما آفریده ، امر کرده است که از ظلمت بگریزیم و به سوی نور حرکت کنیم . آنچه که مهم است اینکه اهل بیت نور خدا در عالم و دشمنان آنها ، ظلمتها و تاریکیها هستند . خداوند در آیه ۳۵ سوره نور ، حقیقت نورانیت ائمه را در قالب مثلثی از قبیل مشکوه و مصباح و زجاجه مطرح و اما بسیاری آنها را به چهارده معصوم تأویل و تفسیر کرده اند و در طرف مقابل در آیه ۲۰ از همان سوره مثلثی ظلمت را بیان کرده که به دشمنان اهل بیت (ع) تفسیر شده است .

در زمان امام ، ظلمت به اندازه ای رسید که اگر امام حرف حکیمانه ای می زد ، کسی به آن اقبال نداشت و حق جویی و حق محوری از میان رفته بود . از این رو در چنین شرایطی که می رفت درخت اسلام از اصل بخشکد و تاریکی جهالت های بنی امیه و یزید ، نور خدا را در دل های مردم خاموش کند ، قیام حسین بن علی (ع) همچون طلوع فجر بود که نور خدا را در عالم روشن کرد و اگر چه ظلم و جور ریشه کن نشد ، ولی حق ماندگار گردید . چون اراده خدا بر آن قرار گرفته که نورش خاموش نشود : «آنان می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش سازند ، ولی خدا نور خود را کامل می کند هر چند کافران خوش نداشته باشند» . غلبه حق بر باطل در ظاهر و باطن و تحقق دولت حق در عالم و برجیده شدن بساط ظلمت از دنیا ، رسالت حضرت بقیة الله (عج) است که فجر حقیقی در عالم است ، زیرا بر کسی پوشیده نیست که از ویژگیهای حضرت بقیة الله (عج) ، این است که پس از آن که زمین پر از ظلم و جور شده باشد ، دنیا را پر از عدل و داد می کند . دهها حدیث معتبر بر این ویژگی دلالت دارند . چنانکه گفتیم در عالم معنویت ، فراگیر شدن ظلم و جور ، به منزله شبی تاریک است که همه جا را فراگرفته باشد و عدالت به منزله نور و روشنایی است که با

آمدنش همچون طلوع فجر، تاریکیها را می زداید و نوید روشنایی می دهد. خداوند متعال در سوره مبارکه «فجر»، به فجر قسم یاد کرده و امام صادق (ع) نیز فرمود است: «والفجر هو القائم»؛ فجر، حضرت قائم (عج) است. ^۷

نیز در تفسیر آخرین آیه سوره مبارکه فجر، یعنی «حتی مطلع الفجر»، فرموده است: «مقصود از مطلع فجر قیام حضرت قائم (عج) است». ^۸

بنابراین با آن که سوره فجر به امام حسین (ع) تعلق دارد، ولی ائمه (ع) «والفجر» را به حضرت قائم (عج) تأویل کرده اند. می توان گفت وجه این تفسیر این است که ماهیت قیام حضرت قائم (عج)، در حقیقت همان ماهیت قیام سیدالشهدا (ع) و ادامه آن است و نیز می توان گفت که فجر معنوی از زمان سیدالشهدا (ع) ادامه دارد تا این که به دست حضرت صاحب الزمان (عج)، به روز معنوی متصل می شود و دیگر حق نه محو می شود و نه مخفی. به تعبیری دیگر عالم خاک همه ظلمت است. معصوم در هر زمان هست چرا که همه آنها نور واحدند و همه مهدی اند، ولی مهدی (عج) کامل کننده نور است. آنچه هماهنگ با کلام قرآن است روایتی است که با آیه ۷۹ سوره زمر بحث را تکمیل می کند: مفضل بن عمر از امام حسین (ع) روایت می کند که امام می گوید «اذا قام قائمنا أشرقَت الارض بنور ربها و استغنی العباد عن ضوء الشمس و ذهب الظلمه» ^۹

نتیجه گیری

هدف از خلقت، ظهور انسان های کامل و برجسته ای است که در بالاترین درجه شناخت حق تعالی قرار داشتند و حقیقت عبودیت و بندگی در درونشان جلوه گر شده است. در کلامی دیگر هدف خلقت، عبادت و اصل و گوهره عبادت، محبت است که آیات قرآن با محبت و عشق معنادار هستند. این سوره نیز در آیات پایانی خود به معرفی عشق کامل می پردازد و به مصداق بارز نفس مطمئنه اشاره و همچنین در آیه ابتدایی به هدف نهایی خلقت درخشش سپیده صبح قیام مهدی (عج) اشاره دارد.

۱. اگر چه در قرآن به وجوه دیگری از هدف با خلقت انسان از قبیل: رحمت، امتحان و آزمایش، خلافت و جانشینی خداوند اشاره شده است ه در حوزه بحث ما نمی گنجد.
۲. ترجمه تفسیر المیزان، ۲۰ / ۴۶۶.
۳. ترجمه تفسیر مجمع البیان، ۲۷ / ۵۱.
۴. تفسیر نمونه / ۵.
۵. بحار الانوار، ۲۴ / ۹۳.
۶. پرتوی از قرآن، ۴ / ۶۷.
۷. البرهان فی تفسیر القرآن، ۴ / ۴۶۱.
۸. همان، ۱۰ / ۲۶۴.
۹. بحار الانوار، ۵۲ / ۳۳۰.
- منابع و مأخذ
۱. قرآن کریم با ترجمه محمد مهدی فولادوند.
۲. برازش، علی رضا، المعجم المفهرس لاحادیث بحار الانوار، وزارت الثقافة والارشاد الاسلامی، مؤسسة الطباعة والنشر، تهران، ۱۴۱۵ هـ.
۳. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان، به ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۶
۴. مکارم شیرازی، ناصر، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۳.
۵. نرم افزار تفاسیر قرآن (جامع)، نرم افزار احادیث (نور)
۶. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات فراهانی، ۱۳۵۰-۱۳۶۰.
۷. حسینی بحرانی، سید هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، تهران، بنیاد بعثت، ۱۴۱۵ ق.
۸. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعة لدرر الاخبار لائمه الاطهار، بیروت، لبنان، موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ هـ- ۱۹۸۳ م.
۹. طالقانی، سید محمود، پرتویی از قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۵۸-۱۳۶۶.
۱۰. معاد یخواه، عبد المجید، فروغ بی پایان، تهران، ذره، ۱۳۷۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی